

סוגיה מב: דיני תרומת חמץ בפסח

רקע

סוגייתנו עוסקת בדיני תרומה, ואין לה משמעות לדיני פסח. אנו נלמד סוגיה זו לימוד בקיאותי בלבד. [מומלץ ללמוד לפני לימוד הסוגיה, רמב"ם הל' תרומות פ"א ה"א, ופ"י הל' א-ב, ה-ו, טו].

מקורות

א. לא--לג: "מתני' האוכל תרומת חמץ... יצתה זו שאין שיריה ניכרין"

הסבר הסוגיה

"האוכל תרומת חמץ בפסח בשוגג משלם קרן וחומש במזיד פטור מתשלומין".
[משנה לא:]

זר האוכל תרומה במזיד מתחייב בעונש [מיתה בידי שמים], ומתחייב בתשלומין. האוכל תרומה בשוגג אינו מתחייב בעונש, אלא בתשלומין בלבד. מזיד האוכל תרומה משלם קרן בלבד, שוגג האוכל תרומה משלם קרן וחומש. ההבדל בין תשלומי שוגג לבין תשלומי מזיד אינם מסתכמים בתשלומי חומש בלבד, אלא יש הבדל מהותי ביניהם, הבדל הנובע ממהות האיסור.

חובת התשלומין של אוכל תרומה במזיד נובעת מהפסד התרומה. זר האוכל תרומה גוזל את התרומה מהכהנים, ולכן חייב להשיב להם את הגזלה שגזל מהם. גם המזיק תרומה חייב לשלם את התרומה שהפסיד מהכהנים.

אוכל תרומה בשוגג אינו מתחייב על הפסד הכהנים, אלא על הפגיעה ביעוד התרומה ומגמתה. מצות תרומה ויעודה שהכהנים יאכלו אותה כבנים האוכלים משולחן אביהם שבשמים. התרומה לא ניתנה להם לכל צרכיהם, אלא רק "לאכול דבר שדרכו לאכול ולשתות דבר שדרכו לשתות ולסוך דבר שדרכו לסוך" [רמב"ם הל' תרומות פ"א ה"א].

זר האוכל תרומה בשוגג פוגע ביעוד התרומה להאכל על ידי הכהנים משולחן גבוה. לכן חיובו רק כשהוא פוגע ביעוד התרומה. זר האוכל דבר שדרכו לאכול פוגע ביעוד התרומה להאכל על ידי הכהנים, זר השותה דבר שדרכו בשתיה פוגע ביעוד התרומה להשתות על ידי הכהנים, וזר הסך דבר שדרכו בסיכה פוגע ביעוד התרומה שכהנים יסוכו בה - והוא חייב קרן וחומש. העושה מעשה אחר, אינו פוגע ביעוד התרומה, וחיובו מדין מזיק בלבד.

הבנה זו מסבירה היטב את דיני אכילת תרומה בשוגג [שני הדינים הראשונים מובאים בסוגיה]:

א. שיעור אכילה. שיעור אכילת תרומה במזיד בפרוטה, ככל גזלן ומזיק שפרוטה הוא שיעור חיובם. שיעור אכילת תרומה בשוגג בכזית, כיוון שחיובו על על הפסד התרומה, אלא על מעשה האכילה, הפוגע ביעוד התרומה. האוכל פחות מכזית, מתחייב בתשלומין מדין מזיק, אבל אינו חייב בחומש, שהוא תשלום על הפגיעה ביעוד התרומה.

ב. "איבעיא להו כשהוא משלם לפי מדה משלם או לפי דמים משלם". תשלומי מזיק וגזלן הם על הפגיעה ברכוש הזולת, ולכן התשלום לפי השווי הממוני. אוכל תרומה בשוגג, מתחייב על הפגיעה ביעוד התרומה, ולכן חיובו אינו על פי השווי הממוני, אלא חיובו להחזיר את המצב לקדמותו, להחזיר את הפירות שאכל, והם יאכלו על ידי הכהנים על פי יעודם המקורי.

ג. "כל המשלם קרן וחומש הרי התשלומין כתרומה לכל דבר... ואם רצה הכהן למחול אינו מוחל. וכל המשלם את הקרן בלבד הרי התשלומין חולין ואם רצה הכהן למחול מוחל" [רמב"ם הל' תרומות פ"י הט"ו]. תשלום קרן וחומש הוא תשלום על הפגיעה ביעוד התרומה, ולכן חובה להחזיר את המצב לקדמותו - התשלומים קודש, וכהן אינו רשאי למחול. תשלום קרן הוא תשלום נזק - התשלומים חולין, וכהן רשאי למחול.

הלכה

נחלקו רבי עקיבא ור' יוחנן בן נורי בדין משנתנו [לב]. ר' יוחנן בן נורי סובר כמשנה, שאוכל תרומת חמץ בפסח בשוגג משלם קרן וחומש, ורבי עקיבא חולק על המשנה וסובר שפטור. הרמב"ם [הל' תרומות פ"י ה"ו] פוסק כרבי עקיבא, שתשלום אכילת תרומה הוא לפי דמים, ולכן האוכל תרומת חמץ בפסח בין בשוגג ובין במזיד פטור מתשלומים. הראב"ד [שם] פוסק כמשנה, שתשלום אכילת תרומה לפי מידה, והאוכל תרומת חמץ בפסח בשוגג חייב לשלם קרן וחומש.